

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11 (3) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi |Received: 23.05.2024

Kabul tarihi |Accepted:15.06.2024

Yayın tarihi |Published: 25.06.2024

Salih Girgiç

<https://orcid.org/0000-0002-4841-8786>

Lecturer, Ondokuz Mayıs University, Department of Textile, Clothing, Footwear and Leather, Turkey, salih.girgic@omu.edu.tr

Naime Didem Öz

<https://orcid.org/0000-0002-4950-7238>

Associate Professor, Mimar Sinan Fine Arts University, Department of Traditional Turkish Arts, Turkey, naime.didem.oz@msgsu.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Girgiç, S., Girgiç, S. (2024). Geleneksel Keçecilikte Usta Çırak İlişkisi ve Günümüzdeki Durumu. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (3), 1645-1660. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.782>

Geleneksel Keçecilikte Usta Çırak İlişkisi ve Günümüzdeki Durumu*

Öz

Dünyada her kültürde görülmeyen keçecilik ve keçe, geçmişte yaylak kışlak arasında yaşayan toplulukların günlük hayatında büyük öneme sahipti. Günümüzde de yünün doğal ve sağlıklı bir malzeme olması bununla beraber farklı sanat disiplinlerinde kullanılabilirliği keçenin daha fazla üretilmesine, keçecilik mesleğinin de daha fazla araştırılmasına neden olmaktadır. Geleneksel, kültürel veya sanatsal değeri olan, kaybolmaya yüz tutmuş keçeciliğe dair yapılan çalışmalar incelendiğinde söz konusu mesleği usta-çırak ilişkisi özelinde ele alan çalışma yapılmadığı gözlenmektedir ve bu durum araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, keçecilik mesleği özelinde “usta-çırak ilişkisinin” tarihsel süreç

* Bu çalışma Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde 2023 yılında tamamlanan “Türkiye ile Kırgızistan Keçeciliğinin Motif ve Teknik Açılımlarından Karşılaştırılması” isimli yüksek lisans tezinden ortaya çıkmıştır.

içerisindeki gelişimi ile günümüzdeki durumunu tespit etmek amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda “Keçecilik özelinde mesleki aktarım olan usta-çırak ilişkisinde nasıl bir dönüşüm yaşanmıştır?” problematiğinin cevapları aranmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda keçecilik mesleğinin aktarım araçlarından olan usta-çırak ilişkisinin tarihsel süreçteki evrimini ve günümüzdeki durumunu keşfedebilmek için nitel yöntemlerden olan etnografik vaka analizi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, katılımcı gözlem ve yapılandırılmamış görüşme teknikleri bu araştırmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır. Doküman incelemesi, gözlem ve görüşme veri toplama araçlarıyla elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Geleneksel Keçecilik, Ahilik, Usta-Çırak, Yün

Master Apprentice Relationship in Traditional Felting and Present Situation

Abstract

Felting and felt, which is not seen in every culture in the world, had a great importance in the daily life of the communities living between plateau and winter in the past. Today, the fact that wool is a natural and healthy material, as well as its usability in different art disciplines, causes the felt to be produced more and the felting profession to be researched more. When the studies on felting, which has traditional, cultural or artistic value and is about to disappear, are examined, it is observed that there is no study that deals with the master-apprentice relationship in the profession in question, and this situation reveals the importance of the research. In this study, it is aimed to determine the development of the "master-apprentice relationship" in the historical process and its current situation. In line with the aim, answers to the problematic "What kind of transformation has been experienced in the master-apprentice relationship, which is the professional transfer in felting?" were sought. In line with the aim of the study, ethnographic case analysis, which is one of the qualitative methods, was used to explore the evolution of the master-apprentice relationship, which is one of the transmission tools of the felting profession, in the historical process and its current situation. Document analysis, participant observation and unstructured interview techniques constitute the data collection tools of this research. Descriptive analysis was used to analyse the data obtained through document analysis, observation and interview data collection tools.

Keywords: Anatolia, Traditional Felting, Ahilik, Master-Apprentice, Wool

Giriş

Yün, tekstil endüstrisinde kullanılan en eski hayvansal liflerden biridir. Aynı zamanda fiziksel ve kimyasal özellikleri bakımından, diğer lifler ile karşılaştırıldığında birçok yönden öne çıkar. Sadece yüne ait bir özellik olan pulcuklu yapısı, onu diğer liflerden ayıran en önemli faktördür. Örtü hücreleri yün lifinin merkezinde yer alır ve lifin dışına doğru uzatılmış pulcuklar halinde dizilir. Bu özellik, yünün esneklik, mukavemet ve ısı izolasyonu gibi özelliklerinin kaynağıdır

(Sarı, 1982). Dünyada her kültürde görülmeyen keçecilik ve keçe, yaylak kışlak arasında yaşam süren toplulukların yaşamlarında büyük öneme sahiptir. Bu topluluklar, yaz mevsiminde yaylalara çıkar, soğuk havalarda tekrar yaşam alanlarına dönmek zorunda kalırlar. Bu hareketli yaşam tarzları nedeni ile, kolay taşınabilir ve az yer kaplayan dokumalara büyük ihtiyaç duyarlar (Eti, 1987; Öz, 2019). Bu yünlü dokumalar arasında özellikle halı, kilim, çuval, heybe, torba, kolan, cicim ve zili gibi ürünler bulunmaktadır (Diyarbakirli, 1972). Dokumaların yanı sıra hammaddesi yün olan keçe ürünler de bu yaşam tarzında kendilerine geniş yer bulurlar.

Keçe, ağırlıklı olarak koyun yününden elde edilmektedir ve araştırmalar evcil koyunun Orta Asya kökenli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle keçenin de Orta Asyalı olduğu söylenebilir (Gür, 2011). Yün, M.Ö. 8000-5500 yılları arasında koyunun evcilleştirilmesiyle tekstil tarihinde yerini almıştır. Keçenin ise M.Ö. 600 yılından önce üretildiği düşünülmektedir. Araştırmalar bu tarihten önce dokuma ve eğirmenin henüz bilinmediğini göstermektedir (Atlıhan, 1992). Noin-Ula ve Pazırık Kurganlarının tarihi M.Ö. 3-4. yüzyıl ve daha eskiye dayanmaktadır. Kurganlarda Hunlara ait birçok eşya, insan, hayvan ve özellikle at iskeletleri bunun yanında keçe eyer örtüleri gün yüzüne çıkartılmıştır. Bu eyer örtülerinde genellikle dağ keçisi, geyik, aslan gibi hayvanlar motif olarak yer almaktadır. (Gür, 2011). Hunlar, bozkır yaşamı ile bütünleşmişler ve hayvanları çok iyi analiz etmişlerdir. Bu bilgi onların bezemelerinde, keçe ve dokuma ürünlerinde, at koşumlarında, eyerlerde, kılıçların saplarında ve gövdelerinde kullandıkları hayvan figürlerinin gerçekçi bir şekilde yansıtılmasından anlaşılmaktadır (Başar-Ergenekon, 1999). Göktürklerin keçeyi kutsal alanlarda kullanmaları, bu sanata verdikleri değeri yansıtmaktadır. Kağanın kendisine tabi beyler tarafından keçe üzerinde havaya kaldırılması ve daha sonra otağın etrafında dokuz kez döndürülmesi geleneği de keçeye verilen değeri gösteren bir örnektir (Başar-Ergenekon, 1999).

Türkler, Anadolu'da küçük topluluklar halinde yaşamışlardır. Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071'de Bizans'ı mağlup etmesinin ardından, Boylar halinde Anadolu'ya yerleşerek Türk kültürünün yayılmasını ve gelişmesini sağlamışlardır. Türk boyları Anadolu'da kendi kültürlerini Bizans ve diğer kültürlerle harmanlayarak özgün bir kültür ve sanat ortamı oluşturmuşlardır (Öney, 1988). Selçuklular döneminde Anadolu'da yerleşik ve yaylak-kışlak yaşama devam edilmiştir. Hem Selçuklu halkının hem de ordusunun barınma ihtiyacını karşılamak için keçe çadır önemini korumuştur. Selçuklular, sadece keçeden yapılmış çadır ve eyer örtülerini değil, aynı zamanda giyim ve kuşamlarında da keçeden yapılmış mamulleri kullanmışlardır (Başar-Ergenekon, 1999).

Geçmişten günümüze kadar hayatın birçok alanında var olmuş ve geleneksel bir sanat ürünü olan keçe yapımında kullanılan malzemelerin doğru seçimi, hazırlanması ve işlenmesi büyük önem arz etmektedir. Keçe yapımı için en uygun olan yün Mayıs ve haziran aylarında ilk kırkımı yapılan merinos veya yerli kuzu yünüdür. Bu yünler pıtrak, ot ve pisliklerden temizlenir ve kaba liflerinden ayrıştırıldıktan sonra yıkanır (M. Girgiç, kişisel görüşme, 14 Eylül 2022) (Bkz. Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: Yün Temizleme İşlemi (Ragıp Sarı Arşivi, 2015).

Eskiden hallaç kullanılarak kabartılan yünler günümüzde makinelerde taranarak keçe yapımına uygun hale getirilir (Bkz. Fotoğraf 2). Keçe yapımında önce özel olarak üretilmiş hasır üzerine nakış (uygulanacak motif) döşenir (Bkz. Fotoğraf 3), üzerine sepki (çubuk) ile yün eşit şekilde yayılır (Bkz. Fotoğraf 4) ve ardından kenar toplaması yapılır. Saçılacak yünün kalınlığı yapılacak keçe ürünün kalınlığına, ürünün cinsine ve isteğe göre değişebilir (M. Girgiç, kişisel görüşme, 14 Eylül 2022).

Fotoğraf 2: Yün Kabartma ve Tarama İşlemi (Ragıp Sarı Arşivi, 2015).

Fotoğraf 3: Hasır Üzerine Nakış Döşeme İşlemi (Mehmet Girgiç Arşivi, 2008).

Fotoğraf 4: Yün Yayma İşlemi (Girgiç, 2023, s. 29).

Daha sonra, içinde az miktarda sabun olan oda sıcaklığında su, ibrik ve süpürge yardımı ile çalışmanın her tarafına eşit miktarda dağıtılır. Hasır dürülerek bağlanır ve tepmeye başlanır (Bkz. Fotoğraf 5). Tepme işlemi yaklaşık bir saat sürer, ancak makine kullanıldığında süre daha uzun olabilir. İnsan gücü ile yapılan tepme işlemi, farklı hareketler uygulanabildiği için mekanik olarak aynı hareketi tekrar eden makinelere kıyasla daha erken tamamlanmaktadır. Ustalar tepmeye başladıktan yaklaşık 15-20 dakika sonra çıraklarından, tepme işlemi yapanlara çay getirmelerini isterler. Bu çay molası, boşa harcanmış zaman gibi görünse de aslında yünün suyu iyi emmesini sağlar ve böylece yün daha hızlı bir şekilde keçeleşir. İlk tepmenin ardından kenar katlaması (kapaklama) yapılır ve bir saat daha tepilir (M. Girgiç, kişisel görüşme, 14 Eylül 2022).

Fotoğraf 5: Keçe Tepme İşlemi (Girgiç, 2023, s. 30).

Tepme işlemi bittikten sonra keçe hasırdan alınır ve pişirme işlemi için hazırlanır. Pişirme işlemi, hamamda veya pişirme makinesinde, sıcak su ve sabun ile gerçekleştirilir. Bu aşama, keçenin sıkılaşmasını ve keçeleşme sürecinin tamamlanmasını sağlar (Bkz. Fotoğraf 6). Keçeleşme işlemi yaklaşık 5-7 saat arasında sürer. Eskiden hamamda çalışanlar işlerini tamamladıktan sonra, ustalarına yorgunluk kahvesi ikram ederlerdi. Usta da kalfa ve çıraklara çay ikram ederdi (Girgiç, 2023).

Fotoğraf 6: Keçe Pişirme İşlemi (Mehmet Girgiç Arşivi, 2012).

Keçe yapımı, ustaların ve kalfaların uyumlu bir şekilde çalışmalarını gerektirir. Ustalar, ayakla tepme, hamamda pişirme veya makinelerin kullanımı esnasında ritmi bozacak kişilerle iş yapmaktan kaçınırlar ve yalnızca uyum sağlayabilen kişilerle çalışırlar. Son olarak, keçe bir gece boyunca rulo şeklinde bekletilir ve ertesi gün açılır. Düzeltme işlemi yapılır ve kurumaya bırakılır. Keçe yapımı uzun ve emek gerektiren bir süreçtir ancak sonuçta dayanıklı ve sağlıklı ürünler elde edilir (M. Girgiç, kişisel görüşme, 14 Eylül 2022).

Ülkemizde, geleneksel keçe üretimi ve kullanım alanları üzerine birçok tez ve vaka çalışmasının bulunduğu gözlemlenmektedir. Başar Ergenekon'un (1999) "Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri" adlı kitabı, bu alandaki en eski ve önemli çalışmalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Tavaslı (1992) tarafından "Konya'da Keçecilik Sanatı" başlığıyla sunulan tez çalışmasında, Konya müzelerindeki keçe ürünler ve geleneksel keçe atölyelerindeki üretim aşamaları aktarılarak keçenin tarihsel süreçleri anlatılmıştır. Bununla birlikte geleneksel, kültürel veya sanatsal değeri olan, kaybolmaya yüz tutmuş keçecilik mesleğine dair yapılan çalışmalar incelendiğinde söz konusu mesleği usta-çırak ilişkisi özelinde ele alan çalışma yapılmadığı gözlenmektedir. Oysaki; "Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi" nde, bir mesleğin geleneksel sanat/zanaat vasfına sahip olabilmesi için taşıması gereken 19 maddeden oluşan ölçütlerden bir tanesi de "mesleğin usta-çırak ilişkisi ile günümüze aktarılıyor olması" dır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021, s. 16). Söz konusu ölçüt doğrultusunda keçecilik özelinde usta-çırak ilişkisinin araştırılması gereklilik olarak görülmüştür ve bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, keçecilik mesleği özelinde “usta-çırak ilişkisi” nin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ile günümüzdeki durumunu tespit etmek amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda “Keçecilik özelinde mesleki aktarım olan usta-çırak ilişkisi nasıl bir dönüşüm yaşamıştır?” problematiği çerçevesinde aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır.

- a) Keçecilik mesleğindeki usta-çırak ilişkisi geçmişte nasıl uygulanıyordu?
- b) Keçecilik mesleğindeki usta-çırak ilişkisi günümüzde ne durumdadır?

1.Yöntem

1.1.Çalışmanın Deseni ve Veri Toplama Araçları

Çalışmanın amacı doğrultusunda keçecilik mesleğinin aktarım araçlarından olan usta-çırak ilişkisinin tarihsel süreçteki evrimini ve günümüzdeki durumunu keşfedebilmek için nitel yöntemlerden olan etnografik vaka analizi kullanılmıştır. Gruplar içerisindeki bireylerin davranışlarının kültürel kalıplarına yoğunlaşarak bu davranışların betimlenmesine yardımcı olan etnografi, bir kültürü oluşturan törenleri, sohbetleri, ritüelleri, hikayeleri, kısacası her şeyi derinlemesine analiz eden bir araştırma yöntemidir (Güçlü, 2021). Etnografik vaka analizi bir kişinin veya bir faaliyetin kültürel bağlamda incelenmesidir (Türk ve Ekşi, 2017). Etnografi araştırmalarının en belirgin özelliklerden biri grubun kültürel durumunu tasvir ederken bunu, kendi doğal çevresinde incelemek ve araştırmacının da o doğal çevreyi deneyimlemesine imkân sağlamaktır. Bu araştırma kapsamında etnografik araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni, keçecilik mesleğindeki usta-çırak ilişkisinin etnografik olgulardan oluşması ve birinci yazarın baba mesleği olan keçecilik zanaatını usta-çırak ilişkisi ile deneyimlemesidir.

Çalışmanın a) sorusuna cevap bulabilmek amacıyla doküman incelemesi, b) sorusuna cevap bulabilmek için de katılımcı gözlem ve etnografik görüşme teknikleri bu araştırmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır. Doküman incelemesi, üzerinde araştırma yapılan konuya ilişkin yazılı veya görsel materyallerden oluşan ikincil verilerin incelenmesidir (Merriam, 2018). Etnografik görüşme ise etnografik araştırmalarda, saha çalışmaları sırasında kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde sohbet ortamında gerçekleşen yapılandırılmamış görüşme söz konusudur (Şentürk-Kara, 2023). Çalışma kapsamında Keçeci Tahsin Düzağaç ve UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi de olan Keçeci Ahmet Yaşar Kocataş ile Afyon’da görüşülmüştür. UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi, Keçeci Mehmet Girgiç ile de Konya’da kişisel görüşme gerçekleştirilmiştir. Fotoğraf sanatçısı Ragıp Sarı ile de görüşülerek 1 ve 2 numaralı fotoğraflara ulaşılmıştır.

1.2.Verilerin Analizi

Dokuman incelemesi, gözlem ve görüşme veri toplama araçlarıyla elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Etnografi çalışmalarında sıkça tercih edilen bu analiz, verilerin değiştirilmeden veya yorumlanmadan olduğu gibi aktarıldığı bir irdelemedir (Sönmez ve Alacapınar, 2014).

2. Bulgular

Bu bölümde, verilerin betimlenmesi araştırma soruları altında aktarılmıştır.

a) Keçecilik mesleğindeki usta-çırak ilişkisi geçmişte nasıl uygulanıyordu?

Usta-çırak ilişkisini betimleyebilmek için öncelikle, keçecilik mesleğinin yanı sıra Türk kültüründeki diğer geleneksel mesleklerde de önemli bir yere sahip olan ahilik kültüründen bahsetmek gerekir.

Ahilik, 13-19. yüzyıllarda Anadolu'da yaşayan Türk halkının sanat ve meslek dallarında yetişmelerini sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgüttür. Ahlak, sanat ve misafirperverliği bir arada ele alarak, üyelerinin iyi insan meziyetlerine sahip olmalarını hedefler ve yaşamlarını bu doğrultuda düzenler. Ahilik, askeri alanda da çok etkili olmuş ve Türk kültüründe yerleşik bir kurum haline gelmiştir. Ahilik, İslami anlayışa doğrudan bağlı olan bir teşkilat olup, Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanmaktadır. Ahilik'in Anadolu'da kurulmasında, fütüvvet teşkilatı önemli bir rol oynamıştır. Fütüvvet teşkilatı, İslami değerleri benimsemiş ve uygulayan Müslümanların, İslam'ı yaymak için bir araya geldiği bir örgüttür. Ahilik, fütüvvetçilik meziyet ve sıfatlarına haiz olmakla birlikte, adayın bir meslek ve sanatı olması şartına da bağlanmıştır (Bakır, 1991). Anadolu'da esnaf ve sanatkârları bir araya getiren birlik içinde keçecilik de yer almaktadır. Teşkilat içindeki ahilerin beyaz yünden yapılmış keçe külah giymesi zorunlu kılınmış ve bu durum keçecilik mesleğinin önem kazanmasını sağlamıştır (Öger ve Tek, 2016). Anadolu'nun keçe yapılan merkezlerinin başında Konya, Erzurum, Kars, Balıkesir, İzmir, Manisa, Şanlıurfa, Kahramanmaraş ve Afyon gelmiştir. Keçenin askeri kıyafetlerde kullanılması, halk arasında başlık olarak tercih edilmesi ve din görevlilerinin de keçeden giysiler giymesi üretimin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Atış-Özhekim, 2009). Keçeci esnafının kendine özgü örf ve adetleri vardır. Mesleğe başlayacak olan kişi, çocuk yaşlarda babası veya ailenin bir büyüğü tarafından keçeciler çarşısına götürülür, güvenilir bir ustaya veya daha önce kendisiyle görüşülmüş olan ustaya teslim edilirdi. İki sene ücretsiz yamaklık edenler özel bir törenle çıraklığa geçiş yapardı. Çırak ustasına itaat etmek, ustası da onun yetiştirilmesi için her türlü özeni

göstermek ve mesleğin bütün inceliklerini öğretmek zorundaydı. Böyle davranmayan ustaların çırak yetiştirmelerine izin verilmezdi. Çıraklar bu zaman zarfında temelden başlayarak usul ve kaideleri öğrenir, basit işleri yapar ve sırasıyla yün ditme, yün atma, kalıba yün yayma, ayakla yün tepme ve nihayet hamamda keçe pişirme işlerini öğrenirlerdi (Gürçay, 1967; Girgiç, 2023) (Bkz. Fotoğraf 7, 8).

Fotoğraf 7: Hallaçtan Yün Atma İşlemi (Girgiç, 2023, s. 17).

Fotoğraf 8: Keçe Desen Oluşturma İşlemi (Girgiç, 2023, s. 17)

Kişi çıraklık süresini tamamladıktan sonra kalfa olabilmesi için ustası ve kalfayla birlikte yapacağı çalışmayla imtihan edilir ve kalfalığa yükselirdi (Bakır, 1991). Üç yıllık kalfalık dönemi sonunda, ahilik ilkelerine bağlı, iş arkadaşları ile uyumlu ve çırak yetiştirebilecek donanıma sahip olanlar, usta adayları olarak kabul edilirdi. Usta adayları, esnaf şeyhi tarafından özel bir törenle ustalığa yükseltirilirdi. Tören sırasında Kur'an-ı Kerim tilaveti ve ticaretle ilgili hadis ve ayetler

okunur, esnaflara nasihat verilirdi. Usta aday, ustası tarafından peştamal giydirilerek el öpme merasimiyle ustalığa yükseltildi (Darı, 2017).

Ustaların tamamının bağlı olduğu Ahi Baba kendisine şöyle seslenirdi: Harama bakma. Haram yeme. Haram içme. Doğru, sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme. Büyüklerden önce söze başlama. Kimseyi kandırma. Kanaatkâr ol. Dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol (Gürata, 1975). Ahilik geleneğinde yeni ustanın ilk iş gününde, “ilk siftah uğruna aşk ola!” diye bağırarak yaptığı eserler mezat usulüyle satılırdı. Elde edilen gelir açılacak dükkânın ilk sermayesi olurdu (Bayram, 1996). Keçecilikte, üretilen ve dükkânda satılan ürünlerin kalitesi, müşteri memnuniyeti için son derece önemliydi. Bu nedenle, bir keçeci kalitesiz veya hileli bir ürün sattığında sadece müşteriyi aldatmakla kalmaz, aynı zamanda ustanın itibarını da zedelerdi. Keçecinin kalitesiz veya hileli bir ürün satması durumunda, dükkân belirli bir süre kapatılır ve kötü yapılan ürünler imha edilirdi. Bu uygulama ustanın kaliteli ürün üretmesi ve tüketicinin haklarının korunması için önemliydi (Gürçay, 1967). Bir saha veya bir meslek ile ilgili olan kuralların ve kanunların yer aldığı, taşınabilir küçük kitapçıklara meslek risaleleri denir. Bu kitapçıklar, çeşitli mesleklerin tarihçesini, mesleğin öncülerini, meslek mensuplarının uyması gereken kuralları ve mesleki faaliyetler sırasında okunması gereken ayet ve duaları içerirler (Öger ve Tek, 2016). Risâle-i Nemed-Mâllık (Keçecilik Risalesi) adlı risale de keçecilik hakkındaki birçok bilginin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. 18-19. yüzyılda Uygur Türklerinin kullandığı Çağatay Türkçesi ile yazılmış ve günümüz Türkçesine çevrilerek yeniden yayınlanmış olan Risalede, Keçecilik mesleğinin kökenlerinin İslam tarihinde oldukça eskiye dayandığından bahsedilmektedir. İmam Cafer-i Sadık’ın bir rivayetine göre, Allah (cc.) Hz. Nuh’a keçe sanatını öğretmesi için Hz. Cebrail’e emir vermiştir. Bu öğretimden 40 yıl sonra Hz. Danyal mesleğe başlamıştır. O günden bu yana, usta-çırak ilişkisi keçecilik mesleğinde yaygın bir öğrenme yöntemi olarak kullanılmaktadır (Öger ve Tek, 2016). Bu meslekte dört pir-i mürşit vardır. Bunlar: Abdurrahman, Abdülkahhar, Abdülcabbar Abdülaziz’dir. “Bu dört pir-i mürşitten sonra mesleğin on iki pir-i mürşidi olduğu belirtilir. Bu isimler ise: Sultan Ahmet-i Camî, Tâlip Tâmatî, Abdullah Hâmâtî, Câlut Ceberût, Yehud Sakka, Hoca Arşak Veli, Hoca Abdullah Rûmî, Hoca Abdülhâlık Guçduvânî, Hoca Bahaeddin Nakşbendî, Ümran Tusî, Şeyh Mansur Hallac ve Melik Nedâf’tır. Sıralanan isimlerin en önemli özellikleri şeriat, tarikat ve hakikat ile donanmış olmalarıdır (Öger ve Tek, 2016). Keçecilik mesleği, saygı, edep ve erkan gibi değerleri içinde

barındıran bir meslektir. Bu değerler arasında şunlar yer almaktadır: Keçecilik mesleğinde çalışanların, necasetten uzak durarak beden temizliğine önem vermesi gerekmektedir. Meslek çalışanlarının, işlerini yaparken aynı zamanda dinî vecibelerini de ihmal etmemeleri beklenir. Ustalar, mesleklerini öğreten kişiler olarak çıraklarına sadece mesleki becerileri değil, aynı zamanda İslami bilgileri, tarikat adabını ve doğru yolları göstermelidir. Çıraklar da ustalarına güvenmeli ve onlara saygı göstererek gönülden hizmet etmelidir. Keçecilik mesleğinde çalışanlar, alçak gönüllü olmalı ve başkalarına karşı cömert davranmalıdır. Meslek çalışanları, haksız kazanç elde etmek yerine kul hakkına saygı göstermeli ve dürüst bir şekilde çalışmalıdır. Keçecilik mesleğinde çalışanlar, kendilerine rehberlik eden alimler, meslek öncüleri ve dervişlerle bir arada işlerini severek yapmalıdır. Meslek çalışanları, sabah erken kalkarak pirlere ve ustalara dua etmelidirler. Tüm bu değerler, keçecilik mesleğinde saygı, edep ve erkanın korunmasına ve mesleki faaliyetlerin olumlu sonuçlar vermesine yardımcı olmaktadır (Öger ve Tek, 2016). Esnaf ve sanatkârlık, Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıla kadar altın çağını yaşamıştır. Ahilik geleneği ve daha sonra kurulan Lonca Teşkilatları, bu sınıfın gelişimine niceliksel ve niteliksel olarak katkıda bulunmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde, ahilik teşkilatı da olumsuz etkilenmiş ve giderek yozlaşmıştır. Bu dönemde loncalar bozulmuş, atamalar töreye değil, iltimasa göre yapılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak devlet tam bir çöküş yaşamıştır. Nihayetinde, 1912 yılında Loncalar tamamen ortadan kaldırılmış ve 700 yıllık Ahilik sistemi tarihe karışmıştır. Bu durum, Anadolu halkının ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir rol oynayan Ahilik sisteminin sonunu getirmiştir (Gündüz, Kaya ve Aydemir, 2012).

b)Keçecilik mesleğindeki usta-çırak ilişkisi günümüzde ne durumdadır?

Ahilik sistemi kaldırıldıktan sonra, meslekler ortadan kalkmamıştır. Keçeci Mehmet Girgiç 'in belirttiğine göre, birçok farklı meslek grubu, özellikle kendi ailelerindeki erkek çocuklarla işlerine devam etmiştir. Aileler arasındaki bu dayanışma, mesleğin gerekliliklerini aktarmalarına ve hayatlarını idame ettirmelerine olanak sağlamıştır. Bunun yanında keçeciliğe olan talebin azalması, dışarıdan yardımcı bulmanın zorluğu ve bu yardımcılara ödenecek günlük ücretlerin getirdiği yük nedeniyle, ailelerin kendi içlerinde çalışmaya devam etmeleri gerekmiştir (M. Girgiç, kişisel görüşme, 14 Eylül 2022).

Ahilikten sonraki dönemde farklılıklar olsa da mesleği öğrenmek için kullanılan yöntem ahilik sistemi ile aynıydı. Genellikle aileler kendi çocuklarıyla çalıştıkları için usta seçme durumu ortadan kalkmıştı. Çıraklık, kalfalık ve ustalık için yapılan merasimler artık yapılmıyordu. Ustalar

genelde dışarıdan kimse almıyor alsa dahi mesleği tam olarak öğretmiyorlardı (A. Y. Kocataş, kişisel görüşme, 15 Eylül 2022).

Çeşitli nedenlerden dolayı ailesiyle çalışmaya devam edemeyen ancak meslek sahibi olan kişiler kalfa olarak çalışmaktaydılar. Kalfalar genellikle bir ustaya bağlı olarak yetişmişler ancak kendi dükkânlarını açacak bilgi ve donanımına sahip olamamışlardır. Bu nedenle, günlük ya da haftalık ücret karşılığında belli bir atölyeye bağlı kalmadan çalışmaktaydılar. Ahilik sisteminin kaldırılmasıyla birlikte, ustaların denetlenme mekanizması da ortadan kalkmıştır. Bu durum, işlerini özenle yapan ustaların yanı sıra düzgün iş yapmayan ustaların da faaliyetlerine devam etmesine olanak sağlamıştır. Ustalar, kendi aralarında nazikçe uyarılarda bulunsa da etkili bir sistem olmadığından sonuç alınamamıştır. Ahilik kurallarına uygun olarak yetişen ustalar, kendi çocuklarını da bu değerler doğrultusunda eğitmişlerdir. İşlerini düzgün yapmayan, sabah namazından sonra işyerini açmayan ustaların dükkânlarına ziyarette bulunmamışlar ve ikramda bulduklarında bunu kabul etmemişlerdir. Bu davranışla karşı tarafı incitmemek için mazeret uydurmuş hatta yollarını değiştirerek karşılaşmaktan kaçınmışlardır (M. Girgiç, kişisel görüşme, 14 Eylül 2022).

Ustaların kalfalara adil davranmaması ve mesleğin zorluğu kişilerin keçeciliği meslek olarak tercih etmemesine sebep olmuştur. Genellikle ustalar, kendi çocukları dışındaki kişilere işin inceliklerini öğretmemekte ve kalfaların da tamamen öğrenip kendi işyerini açmalarını engellemekteydiler. Bunu yapmalarının nedeni, kalfaların işi tam olarak öğrenmesinin ardından, kendi işyerini açarak ustalarla rekabet etme ihtimalidir. Dükkân açamayan kalfalar, ustalarına muhtaç olduklarından, kendi haklarını savunamayacak ve ek taleplerde bulunmaları da mümkün olmayacaktır (T. Düzağaç, kişisel görüşme, 15 Eylül 2022).

Sanayi devrimi ile birçok alanda olduğu gibi keçecilikte de makinelerin kullanımı ile seri üretim mümkün olmuş, geleneksel teknikler ile üretilen keçe talepe azalmıştır. 1965 yılında ilk tepme makinesi ve 1976 yılında keçe pişirme makinesinin icat edilmesiyle insan gücüne olan ihtiyaç büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu yeni teknolojiler, mesleğin zorluğunu hafifletmiştir ancak talebin azalması geleneksel keçeciliğin ilerlemesini durdurmuştur. (Küçük Kurt, 2018).

Yakın geçmişte durma noktasına gelen keçecilik farklı açılardan gündeme gelmiş ve günümüz yorumları ile çeşitli tasarımlara konu olarak yeniden hayat bulmuştur. Geleneksel keçeciliğin yeniden canlandırılması için çeşitli projeler yürütülmüş ve bir nebze de olsa bu meslek yok olmaktan kurtarılmıştır (Koyuncu-Okca, 2018). Geleneksel usullerle yetişmiş ustaların hem

yurt içinde hem de yurt dışında gerçekleştirdikleri eğitim ve tanıtım faaliyetleri sonucunda, keçecilik yeniden canlandırılmıştır. Günümüzde, keçenin doğal ve sağlıklı bir malzeme olması, birçok sanat disiplininde kullanım alanı bulmasına da sebep olmuştur. Farklı alanlarda kullanılabilirliği ve estetik özellikleri nedeni ile keçecilik, sadece geleneksel sanatlar alanının değil aynı zamanda çağdaş sanat alanının da önemli bir parçası haline gelmiştir.

Sonuç

Tarihsel süreç incelendiğinde, Geleneksel Türk Sanatlarının usta çırak ilişkisine dayalı ciddi bir eğitim sürecinden geçilerek öğrenildiği görülmektedir. Ahilik denilen bu sistem sayesinde yetişen kişiler, özgün ve kaliteli eserler üreterek mesleklerini zirveye taşımışlardır. Üretici ve tüketicinin haklarına son derece dikkat eden bir kurum olan Ahilik teşkilatının kalkmasının ardından bazı meslekler unutulmuş, bazıları ise unutulma tehlikesi geçirmiştir. Geleneksel keçecilik de unutulmaya yüz tutmuş meslekler arasında bir dönem yer almıştır. Meslek ahlakının büyük oranda yitirilmesi de keçecilikte usta-çırak ilişkisinin bozulmasına sebep olmuştur. "Ölme, bitme, kapımdan gitme" sözü ustalar arasında yaygın bir deyim haline gelmiştir. Kalfalar, düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kalmış ve ustaların insafına bırakılmışlardır. Zor durumda olan kalfalar, genellikle çocuklarını başka mesleğe yönlendirmişlerdir. Bu olumsuz etkenlere rağmen, yünün doğal ve sağlıklı bir malzeme olmasının yanı sıra güncel bir kavram olan sürdürülebilirliği bünyesinde barındırması sebebiyle günümüzde keçeye olan ilgi artmıştır. Bununla birlikte ürün ve teknik olarak keçenin, farklı sanat disiplinlerinde kullanımının da arttığı görülmektedir. Böylece keçe her geçen gün daha çok araştırılan ve üretilen bir sanat haline gelmiştir.

Ülkemizde ve yurtdışında keçeye olan talebi karşılayabilmek için geleneksel tekniklerden vazgeçmeden, teknolojiden de doğru şekilde yararlanarak üretimin devam ettirilmesi geleneksel zanaat kültürümüzün geleceğe aktarılması açısından son derece önemlidir (Öz ve Ayhan, 2021). Usta-çırak ilişkisinin günümüz koşullarına uygun şekilde sürdürülmesi için geleneksel sanatlar eğitiminin, üniversite seviyesinden ziyade lise ve hatta ortaokul seviyesinde başlatılması gerekmektedir. Bu sayede öğrencilerin ilgi alanlarına ve yeteneklerine daha erken yaşlarda erişim sağlanabilir. Ayrıca öğrencilere genç yaşlarda farklı sanat alanlarını keşfetme ve öğrenme fırsatı sunarak sanatla ilgili yeteneklerini geliştirmelerine de olanak sağlayacaktır.

Kaynaklar

Atiş-Özhekim, D. (2009). Keçenin hikayesi ve sanatsal üretimler. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 1 (1), 123-133.

- Atlıhan, Ş. (1992). Fethiye yörüklerinde yaşayan keçeler. *Türkiyemiz*,(22), 52-57.
- Bakır, M. A. (1991). *Ahilik ve mesleki eğitim*. (Tez No: 492957), [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yöktez Merkezi.
- Başar-Ergenekon. (1999). *Tepme keçelerin tarihi gelişimi renk, desen, teknik ve kullanım özellikleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayram, S. (1996). Ahiliğe genel bir bakış, ahlak ve hoşgörü. *Erdem*, 8 (23), 583-598.
- Darı, A. B. (2017). *Bir sosyal bütünleşme aracı olarak ahilik*. (Tez No: 492957), [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yöktez Merkezi.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun sanatı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Eti, E. (1987). Karapınar tülü halıları. *Türkiyemiz*, 17 (52), 2-6.
- Girgiç, S. (2023). *Türkiye ile Kırgızistan keçeciliğinin motif ve teknik açılarından karşılaştırılması* [Yüksek lisans, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Yöktez Merkezi.
- Güçlü, İ. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri: teknik-yaklaşım-uygulama* (2. b). Nika Yayınevi.
- Gündüz, A. Y., Kaya, M. ve Aydemir, C. (2012). Ahilik Teşkilatında ve günümüzde tüketicilerin korunmasına yönelik çalışmalar üzerine bir değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 37-54.
- Öger, A. ve Tek, R. (2016). *Risāle-i nemed-māllık (keçecilik risalesi)*. Gazi Kitabevi.
- Gür, S. (2011, Ekim 20-22). Orta Asya'dan Avrupa'ya keçenin sanat/tasarım yolculuğu. *IFAS Uluslararası Güzel Sanatlar Sempozyumu*, Konya, Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 451-456.
- Gürata, M. (1975). *Unutulan adetlerimiz ve loncalar*. Tisa Yayınevi.
- Gürçay, H. (1967). Keçe ve keçecilik. *Türk Etnografya Dergisi*, 9 (59), 21-32.
- Koyuncu-Okca, A. (2018). Alfaklar'da (Denizli-Çal) kepenek yapımı, *X. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, 24-29 Nisan 2018, Kazan-Tataristan.
- Küçük Kurt, Ü. (2018). *Afyonkarahisar merkez'de keçe üretimi ve keçe atölyeleri*. (Tez No: 497355), [Sanatta Yeterlik, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Yöktez Merkezi.
- Merriam, S., B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Edt. S. Turan). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu mimari süslemesi ve el sanatları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öz, N. D. (2019). Tülü dokumaların genel özellikleri ve bir koleksiyon örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (16), 925-945.
- Öz, N. D., & Ayhan, T. (2021). *Güzel Sanatlarda Araştırma ve Değerlendirmeler*. 1. Bölüm Adı: Sinop, Kastamonu ve Kocaeli’de keten dokumacılığını geliştirmek için yapılan çalışmalar (Edt. H. Arapgirlioğlu). Gece Kitaplığı.
- Sarı, Ö. (1982). *Yün liflerinin oluşumu ve yapısı*. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (13. b). Anı Yayıncılık.
- Şentürk-Kara, 2023. A’dan Z’ye görüşme: Nitel araştırmalarda veri toplama yöntemi. (2 b). Nobel.
- Tavaslı, B. (1992). *Konya’da keçecilik sanatı* [Yüksek lisans, Selçuk Üniversitesi]. Yöktez Merkezi.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). *Geleneksel meslekler ansiklopedisi* (C. 1). T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.
- Türk, T., & Ekşi, H. (2017). *Nitel desenler: etnografya* (2. b). Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi.